

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI

*Arş. Gör. Ahmet Ziya ÇALIŞKAN**

GİRİŞ

İnsanların en temel haklarından biri olarak kabul edilen eğitim ve öğrenim hakkına, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de yer verilmiş ve bu hak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin birçok kararına konu olmuştur.

Eğitim ve öğrenim hakkına, söz konusu Sözleşme'nin 1 no'lu Ek Protokolü'nün 2. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre; "Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir".

Maddenin lafzından da anlaşılacağı üzere, burada birbirleriyle bağlantılı, biri diğerinin üzerine monte edilmiş iki hak düzenlenmiştir. Birisi eğitim ve öğrenim hakkıdır. Diğer de eğitim hakkından faydalananların ebeveyninin, bu hakkın sunulmasında, dinî ve felsefî inançlarına saygı gösterilmesinin gerekliliğidir.

Madde metninde, Sözleşme'ye taraf devletlere bu hakkı tanımaları gerektiği yönünde dolaylı bir çağrı bulunmaktadır. Metnin yazımında negatif bir ifade tarzı benimsenmiştir. Devletlere bu hakkın engellenmemesi yükümü yüklenmiştir. Metinde yazılı olanın zıttından hareketle yapılacak bir yorumla, Sözleşme'nin bu hüküm ile herkese eğitim ve öğrenim hakkını tanıdığı sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.

Sözleşme metninin ikinci cümlesinde ise, bu haktan faydalanacaklar açısından, bunların ebeveyninin, aslında bir anlamda çocuklarının üzerinde onların yetiştirilmeleri açısından ne gibi bir haklarının olduğu belirtilmektedir. Burada ebeveyne, çocuklarına istedikleri tarzda bir eğitimin

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

verilmesi hakkı tanınmasa da, en azından istemedikleri tarzda bir eğitimin verilmesini engelleme hakkı tanınmaktadır.

Sözleşme'nin bu hakkı ve dolayısıyla ilgili maddeyi düzenleme tarzı da dikkate alınarak, ilk aşamada öğrenim hakkının ne olduğu ve AİHM'in bu haktan neyi anladığı ve neyi kastettiğini, ikinci bir aşamada ise madde metninin ikinci cümlesinde düzenlenen hakkın niteliği ve AİHM'in bunu ne şekilde yorumladığını incelemek, en doğru yol olarak gözükmektedir.

I. EĞİTİM ve ÖĞRENİM HAKKI¹

Temel insan haklarından biri olarak kabul edilen eğitim ve öğrenim hakkına, tıpkı birçok ulusal ve ulusüstü metinde de yer verildiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde de yer verilmiştir. Sözleşme'ye eklenen 1 no'lu Protokol'ün 2. maddesi, bu hakkı düzenlemektedir. Buna göre ; ‘‘Kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz’’. Maddenin birinci cümlesi bu şekilde formüle edilmiştir. Söz konusu maddenin bu birinci cümlesinde ; eğitim hakkının varlığının kabul edildiği, yani sözleşme tarafından bu hakkın tanındığı ortaya konulmuştur. Ama bu hakkın niteliğine ilişkin her hangi bir tanımlama yapılmamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi eğitim hakkını düzenlerken, negatif bir söylem tarzı benimsemiş ve Sözleşmeye taraf devletlere, görünürde, herhangi bir pozitif yükümlülük yüklememiştir.

Sözleşmede, taraf devletlere belirli bir dönemde mevcut eğitim kurumlarından ve araçlarından herhangi bir ayrıma gitmeksizin, herkesi eşit bir biçimde yararlandırma yükümlülüğü getirilmektedir².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yanısıra, başka uluslararası düzenlemelerde de eğitim ve öğrenim hakkına yer verilmiştir. Bunların başında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gelir. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, eğitim hakkı, Bildiri'nin 26 maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;

1 Geniş bilgi için bkz. YAŞAR, N., İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

2 ANAYURT, Ö., Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu, Seçkin, Ankara 2004, s. 138.

“Herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim hiç olmazsa temel eğitim evrelerinde parasızdır. Temel eğitim zorunludur. Mesleki ve teknik eğitimden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğrenim yeteneklerine göre herkese açık olmalıdır”.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanısıra, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nde, Birleşmiş Milletlerin, Ekonomik ve Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'sinde, Unesco tarafından benimsenen, 14.12.1960 tarihli “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmede” de yine eğitim hakkına yer verilmiştir.

A. KAVRAM

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, kavram olarak eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin her hangi bir açıklama içermemektedir. Zaten bu denli önemli olan uluslararası bir belgede bu hakkın çok soyut ve genel bir şekilde düzenlenmesi, sözleşmelerin kaleme alınış tarzları açısından en doğru yöntem olarak gözükmektedir.

Sözleşme metninde olduğu gibi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da, öğrenim hakkının içeriğine, yani özüne ilişkin fazla bir açıklama yapılmamaktadır. Mahkeme kararlarında, daha ziyade bu hakkın kullanım tarzlarına ilişkin, hangi durumların bu hakkın ihlâli anlamına geldiğine dair, hakkın kendisinden ziyade, kapsamına ilişkin açıklamalar yapılmaktadır. Bu durumun açıklaması, bu hakkın temel bir insan hakkı olduğu konusunda ve öze ilişkin niteliğinde herhangi bir anlaşmazlığın olmadığı, hakkın varlığı, niteliği ve temel oluşu konusunda hemfikir olduğu gerçeğiyle yapılabilir.

Eğitim ve öğrenim hakkı, çeşitli insan hakları sınıflandırmaları bir yana bırakılırsa, genel kabule göre; sosyal ve kültürel haklar kategorisi içerisinde, kültürel haklardan kabul edilir³.

Öğrenim hakkı, kültürel haklar arasında, merkezî bir yer teşkil eder. Kimlik hakkının korunmasında, geliştirilmesinde ve bu hakka saygı

3 KABOĞLU, Ö. İ., *Özgürlükler Hukuku*, İmge Kitabevi, 6. baskı, Ankara 2002, s. 488 ; TEZCAN, D., ERDEM, M. R., SANCAKDAR, O., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara 2004, s. 21 ; ARAL, B., “Bir İnsan Hakkı Olarak Kültürel Haklar”, in, *Türkiye’de İnsan Hakları*, TODAİE, Yayın No : 301, s. 423.

gösterilmesi konusunda, öğrenim hakkı en temel belirleyici ve yön verici unsurdur. Diğer kültürel hakların ve hatta genel olarak bütün insan haklarının gerçekçi bir şekilde tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi, ancak öğrenim hakkının tanınması ile mümkün olur. Her türlü bireysel ve kolektif gelişmede, herhangi bir gelişme program ve politikasının en temel yol göstericisi, ilk aşaması öğrenim hakkıdır⁴.

Öğrenim hakkı, en genel manada, istenilen, arzu edilen ve ihtiyaç duyulan bilgiyi, meşru kısıtlamalar ve kıstaslar çerçevesinde, başka hiçbir engelle karşılaşılmaksızın arayabilme, bulabilme ve hafızasına alabilme, özümseyebilme, aklında tutabilme, yani kısaca öğrenebilme hakkı olarak tanımlanabilir. Amaç hususuna dikkat edilmeksizin, herkesin bu hakkı vardır. Bu hak, belirli bir ihtiyacı karşılamak için, belirli bir formasyon sahibi olmak için veya başkaca kişisel nedenlerle kullanılabilir. Bu hak doğuştan gelen, insanların salt insan olmalarından kaynaklanan bir haktır. Kişiye bağlı olup, devredilemez ve vazgeçilemez bir haktır. Güdülen amaç ne olursa olsun, hakkın özü ortadan kaldırılamaz bir muhtevaya sahiptir. Yasal düzenlemelerde var olup olmaması, hakkın bu yönünü değiştirmez.

Öğrenim hakkının öznesi, bütün insan hakları açısından da olduğu gibi, bireylerdir. Fakat konusu toplumsal bir nitelik arzeder. Öğrenim hakkı baştan sona, özerkleştirme ile sosyalleştirme arasında bir diyalektik üzerine kuruludur. Bu durum karşılıklı ve ikisi de birbirinden önemli iki hususun gerçekleştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır; özgürlüklerini tanımak ve bunlardan faydalanmak ve sosyalleşmek durumunda olan şahsın özerkleştirilmesi ve onun sosyal bir ortama dahil edilmesinin öğretilmesi. Bir şahsın sosyalleşmesi, onun faaliyetinin dışa açılması ve ona birtakım haklar, yükümlülükler ve üretme imkanlarının sağlanması ile demokratik bir nitelik arzeder. Bunlar olmaksızın, sosyalleştirme, asgari ve kolektif bir standarta indirgenmiş olur⁵.

Öğrenim hakkının öznesini, öğrenme ihtiyacına sahip olup, öğrenmek durumunda olan herkes oluşturur. Dolayısıyla, öğrenim hakkı sadece

4 MEYER-BISCH, Patrice., ‘‘Logiques du droit à l’éducation au sein des droits culturels’’, in, COMITÉ DES DROITS ÉCONOMIQUES, SOCIAUX ET CULTURELS, Dix-neuvième session, Genève, 16 novembre - 4 décembre 1998, www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/ (20.01.2006), s. 3.

5 MEYER-BISCH, s. 4.

çocukları değil, genç olsun, yetişkin olsun, sosyal ve mesleki sorumluluklarını yerine getirmek isteyen ve bunun için belli bir bilgiye ihtiyaç duyan herkesi ilgilendirir. Önemli olan yaş değil, belirli bir ihtiyacın varlığıdır. Hakkın süjesi burada bir astlık konumundadır. Çünkü öğrenme konusunda ihtiyaç sahibi olan odur. Bu astlık konumu, bu hakkı insan onurunun korunması, insan kaynaklarının israfının önlenmesi ve gelecek nesillere zarar verilmemesi noktalarından temel ve öncelikli kılar. Örneğin, çocuğuyla ilgilenemeyen ebeveynin veya varolan değişime ayak uyduramayan işçinin durumunda olduğu gibi. Bütün bu sorunlar acil bir çözümü gerektirecektir. Bu hakkın ihlal edilmesi durumunda, bu şahıslar açısından doğacak sonuçlar ani ve telafi edilemez şekilde olacaktır. Çünkü bu durum her türlü gelişme girişimini ipotek altına alacak ve baltalayacaktır⁶.

Öğrenim hakkının konusunu ise, özde genç dimağlara bilgi aktarılması ve okul ortamında yeni kuşakların yetiştirilmesi oluşturur⁷. Burada amaç, en nihayetinde, eğitim hakkının öznesini genel olarak çocuklar oluşturduğu için, çocuğun toplumsal işgörüler düzleminde, maddi ve manevi kişiliğini geliştirmesini sağlamaktır⁸.

Öğrenim hakkının konusu aslında bir potansiyeldir. Sosyal ve politik bağları kurmaya yarayacak bir kültürel sermayenin, bu hakkın öznesine işlenmesi, aşılması potansiyelidir. Bir demokrasi kültüründe, bütün toplumun olduğu gibi, kişinin gelişiminin temelini de bu potansiyel oluşturur. Topluluklar ile birey arasındaki bağ, toplulukların kendi aralarındaki bağ, yani bir anlamda kültürler arası kurulabilecek benzerliklere ilişkin bir deneyim, bireyler, kültürler ve fiziki ve entellektüel birikimler arası kurulabilecek bağ, nesiller arası bir bağ ve toplumsal yapıdaki işlevler arasında kurulacak bir bağ, bu potansiyelin kurabileceği bağlardandır. Böylelikle, aslında bütün insan hakları için de olduğu gibi, öğrenim hakkının konusunu sadece belirli ve somut bir hususa indirgemek yanlış olur. Burada söz konusu olan bir ilişkiler bütünüdür. Bu pedagojik bir ilişki olup, öğrenim hakkının öznesi burada, öğreniminin hem aktörü hem de partneridir. Bu

6 MEYER-BISCH, s. 4.

7 KABOĞLU, s. 489.

8 ULUĞ, F., ‘‘Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu’’, in, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Yayın No : 301, s. 432.

hakkın konusu, her yöne uzanan, boyutlarının belirlenmesinin çok da kolay olmadığı ve birbirinden ayrı olarak teşhis edilemeyen bağlar kuran bir etkendir⁹.

B. İŞLEVI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, eğitim ve öğrenim hakkını düzenlerken, yukarıda da bahsedildiği üzere, negatif bir düzenleme ve söylem tarzını benimsemiş ve Sözleşme'ye taraf devletleri, eğitim ve öğrenim hakkını mutlak manada sağlamaktan ziyade, bunu engellemekle yükümlendirmiştir.

Öğrenim hakkı bakımından burada dikkat edilmesi gereken ilk husus, söz konusu hakkın hangi tür eğitim ve öğrenimi kapsayacağıdır. Devlet okulları ile özel okullar arasında bir farklılığın olup olmayacağıdır. AİHM' e göre, Sözleşme'nin 1 no'lu Ek Protokolü'nde düzenlenen bu hak açısından özel okullar ile Devlet okulları arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Madde metni her iki eğitim türünü de kapsamaktadır¹⁰. Sözleşme, taraf devletlere özel okul kurmak veya bunları finanse etmek gibi bir yükümlülük getirmemektedir. Bunun yanı sıra, özel eğitim kurumları açma olanağını da kapatmamaktadır¹¹.

Öğrenim hakkının şekli boyutu açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, Sözleşme ile güvence altına alınan eğitimin hangi dönemi kapsadığıdır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na göre; Sözleşme özellikle temel eğitimi yani ilk öğretimi hedef almaktadır¹². Devletlerin yükseköğretim alanında herhangi bir yükümlülükleri bulunmamaktadır. Örneğin üniversite öğrencilerinin belli bir öğrenci derneğine kayıt zorunluluğu, yahut yüksek öğrenime seçme sınavı ile öğrenci alınması, AİHM tarafından, öğrenim hakkına müdahale olarak sayılmamaktadır¹³.

9 MEYER-BISCH, s. 5.

10 AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, 7.11.1976, A 23, p. 50; AİHM, Costello-Roberts/İngiltere davası, 25.3.1993, n° A 247-C, p. 27.

11 TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR, s. 325.

12 GÖZÜBÜYÜK/GÖLCÜKLÜ, s. 432 ; ANAYURT, s. 139; TEZCAN/ERDEM/ SANCAKDAR, S. 325.

13 GÖZÜBÜYÜK/GÖLCÜKLÜ, s. 434.

Ama bütün bunların bu hakkın özüne dokunmamak, zarar vermemek kaydıyla olması gerektiği kesindir. Aksi takdirde, Sözleşme'nin bu maddesi olmasa da, başkaca maddeleri ihlal edilmiş olacaktır. Zaten Komisyon'un bu anlayışı, eğitim ve öğrenim hakkının her derecede eğitim kurumları bakımından uygulama alanı bulması gerektiği yönünde eleştirilmektedir¹⁴. Bugüne kadar kural bu şekilde olmakla beraber, son zamanlarda AİHM artık bu hakkın yüksek öğrenimi de kapsayacağı yönünde bir düşünce içerisindedir. Özellikle Leyla Şahin/Türkiye davasında AİHM, her ne kadar Sözleşme'de yükseköğrenime ilişkin bir işaret bulunmasa da, bu hakkın yükseköğrenimi de kapsamaması için herhangi bir engelin bulunmadığını belirtmektedir¹⁵.

Öğrenim hakkının içeriğine, yani özüne ilişkin olmayan son bir husus da, Sözleşme'de güvence altına alınan eğitim ve öğrenim hakkından hangi statüdeki kişilerin yararlanabilecekleri konusudur. Komisyon'a göre, ki bu sonuca Sözleşme'nin diğer madde ve hükümlerinden de rahatlıkla ulaşılabilir, bu haktan yararlanma açısından taraf devletlerin vatandaşları ile o ülkede yaşayan yabancılar arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki kategorideki bireyler için de bu hak, Sözleşme tarafından güvence altına alınmış bulunmaktadır¹⁶. Dolayısıyla, devletler bu hakkı ve bu hakkın diğer bileşenlerini sağlamakta, hem kendi vatandaşları hem de o ülkede yaşayan yabancılar açısından aynı yükümlülüklerle tâbi kılınmışlardır.

Sözleşmeye göre, üye devletler belli bir şekil ve derecede eğitim sunmak, genel ve resmi eğitim kurumları oluşturmak yükümlülüğüne tâbi kılınmış değildir¹⁷. Sözleşmenin 2. maddesinden hareketle, taraf devletlerin hiçbir pozitif yükümlülüğünün olmayacağı düşünülebilir. Görünürde, madde metninin böyle bir anlam taşıdığı varsayılabilir. Eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili, AİHM önüne gelen en önemli davalardan biri olan Belçika'da Eğitim Dili Davası'nda, Belçika Hükümeti bu yönde tezler öne sürmüştür. Belçika Hükümeti bu davada, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve Avrupa

14 Bkz. ANAYURT, s. 139.

15 AİHM, Leyla Şahin/Türkiye davası, 10.11.2005, n° 44774/98, p. 134, 141 s. 35, 37.

16 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, 23.7.1968, A6, s. 83.

17 ANAYURT, s. 138 ; TEZCAN/ERDEM/SANCAKDAR, s. 325.

Sosyal Şartı'nın aksine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, haklara karşılık olarak, özgürlüklerin klasik anlayışından esinlendiğini ve bireysel özgürlüklerin devletlere sadece birer kaçınma yükümlülüğü yüklediğini, yani olumsuz bir görev yüklediğini savunmuştur. Belçika Hükümeti burada devletlerin birer üstlenme, yani bu konuda vatandaşlarına eğitim ve öğrenim sunma yükümlülüğünün olmadığını, sadece bireylerin öğrenim hakkını engellemeye yükümlülüğünün olduğunu savunmuştur. Mahkemeye göre burada devletlere getirilen sadece, olumsuz nitelikli bir *yasaklama yasağı* söz konusudur¹⁸.

Belçika Hükümeti'nin bu görüşlerine karşılık, AİHM aynı kararda, Sözleşme maddesinin bu şekilde kaleme alınmış olmasının taraf devletleri her türlü pozitif yükümlülükten muaf tuttuğu anlamının çıkmayacağı sonucuna varmıştır¹⁹. Devletler; eğitim hakkından herkesi eşit bir şekilde yararlandırmak, herhangi bir ayrıma gitmemekle yükümlüdürler²⁰. Devlet'in hiç kimse aleyhine eğitim hakkını ihlal etmemesi gerekir. Bunun mânâsı; Devlet bir şahsın eğitim hakkına pratikte müdahale etmemeli, örneğin Devlet tarafından sunulan eğitim imkanlarına ulaşmada ve bu imkanları kullanmada herhangi bir engelleme olmamalıdır²¹. Bunun yanısıra, AİHM'e göre, Sözleşme ilk olarak belirli bir zamanda, bir şekilde, varolan bir eğitim kurumuna girebilme hakkını güvence altına alır. Bu hakkın etkili sonuçlar doğurabilmesi için de; eğitimden yararlanan kişinin, o ülkede yürürlükte bulunan kurallara göre tamamladığı eğitiminin, bir şekilde, resmi olarak tanınması gerekir²².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde eğitimin örgütlenme tarzı ve desteklenmesi, süresi, içeriği, ders programlarının yapımı, ayrıca eğitimin yürütüleceği dil ile ilgili bir hüküm yoktur. Bu hak her anlamda mutlak bir nitelik taşımaz. Her zaman için devletlerin belli bir düzenlemesine ihtiyaç vardır. AİHM'e göre bu konularda Devlet'in mutlak bir takdir yetkisi vardır.

18 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, s. 18-19.

19 DOĞRU, Osman., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları, C. I, Ankara 2003, s. 54; Aynı yönde bkz. Leyla Şahin/Türkiye davası, p. 135.

20 ANAYURT, s. 138.

21 EFE, Salih., "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Eğitim Hakkı", <http://www.hukukcularder.org/makaleler/salihefe.htm> (20.01.2006), s. 2.

22 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, s. 31.

Yapılacak olanlar zamana göre, ülkeden ülkeye değişebilecektir. Ama mutlaka meşru bir amaç ve yapılanlar ile amaçlanan arasında uygun bir orantı, makul bir ölçü olmalıdır. Bunların yanısıra, yapılacak olan düzenlemeler Sözleşme ile güvence altına alınmış başkaca haklara da zarar vermemelidir²³. Devletler dinî ve felsefî nitelikteki haber ve bilgileri eğitim ve öğretim yoluyla, dolaylı veya doğrudan bir şekilde yayabileceklerdir. Ebeveynlerin bu tür eğitim ve öğretimin ders programlarına konulmasına karşı gelme hakları yoktur. Aksi takdirde kurumsallaşmış bir eğitim düzeni kurma imkanı kalmayacaktır²⁴. Bu bağlamda devlet, herhangi bir şahsın talep edeceği eğitim ve öğretim tarzını ve fırsatını sunmakla yükümlü değildir²⁵. Öğrenim hakkı herkese kendi ana dilinde öğrenim alma hakkını vermez. Yani taraf devletler herkese kendi ana dilinde eğitim vermek yükümlünde değildirler²⁶. Mahkeme'ye göre, Devlet bu düzenleme yetkisini kullanırken, asla ne eğitim ve öğrenim hakkının, ne de Sözleşmeyle güvence altına alınmış başka bir hakkın özüne dokunmamalıdır²⁷. Devletlerin bu alandaki serbestisinin sınırını çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik gibi, Sözleşme'ye hakim olan temel değerler oluşturmaktadır²⁸. Bunların yanısıra, Sözleşme metnindeki "kimse ..." kelimesi, Sözleşme'ye taraf devletlere, bu düzenleme yetkilerini kullanırken eşitlik ilkesine de riayet etmelerini ayrı bir yükümlülük olarak zorunlu kılmaktadır²⁹.

AİHM'in, Sözleşme'de düzenlenen eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin olarak verdiği en önemli kararlardan biri olan Belçika'da Dil Eğitimi Davası'nda, özetle; Belçika Hükümeti'nin, yalnızca Hollanda dilinin konuşulduğu bölgelerde, ilköğretimde öğretim dili olarak Fransızca'yı kullanan okullar açılması veya bunlara destek olmayı reddetmesi söz konusudur. AİHM bu red kararını, Sözleşme'nin 1 no'lu Ek Protokolü'nün 2. maddesine aykırı bulmamıştır. Çünkü Mahkemeye göre devletlerin belli

23 Leyla Şahin/Türkiye davası, p. 154.

24 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 53.

25 EFE, s. 2.

26 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, s. 42.

27 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, s. 32.

28 ANAYURT, s. 140.

29 Leyla Şahin/Türkiye davası, p. 152, s. 39.

bir dilde öğretim yapan okulların açılması ve mali yönden desteklenmesi mecburiyeti yoktur. Tek dilli bölgelerde, Fransızca ya da Hollandaca konuşan kişiler, eşit surette, devlet ya da devletten mali yardım alan eğitim kurumuna yani bölge dilinde belli bir öğretim yapan kuruma girebilmektedirler. AİHM bu kararda, Belçika Hükümeti'ni sadece ; özel statülü beldelerde ikamet etmeyen ve anadili Flemenkçe olan çocukların Flemenk sınıflarına kabul edilmesinin, buna karşılık anadili Fransızca olan çocukların Fransızca sınıflara kabul edilmemesinin, bu konudaki mevzuatın Flemenk veya Fransızca konuşan ailelere aynı şekilde uygulanmaması sonucunu doğurduğu ve olayda ayrımcılık yasağının ihlal edildiği gerekçesiyle, mahkum etmiştir.

Bu karardaki görüşlerine karşılık, AİHM, Kıbrıs/Türkiye davasında, KKTC'de yaşayan Rumlar için ana dillerinde (Yunanca), orta öğretim kurumlarının açılmamasını, her ne kadar bu insanların, çocuklarını adanın güney kesimindeki okullara gönderme imkanları olsa da, bunun aileler üzerinde belli bir sıkıntı yaratacağını farzederek, Sözleşme'nin 1 no'lu Ek Protokolü'nün 2. maddesinin birinci cümlesinin, yani öğrenim hakkının ihlali, hatta bu hakkın özünün ihlali olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin Sözleşme'yi ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır³⁰.

Bu kararın yanısıra, Mürsel Eren/Türkiye davasında, davacının ÖSYM sınavından aldığı puanı, daha önceki yıllarda almış olduğu düşük dereceli puanlardan ötürü, böyle yüksek bir puan alamayacağı gerekçesiyle, üç profesörden oluşan bir jüri tarafından hazırlanan bir rapora istinaden ÖSYM tarafından iptal edilmiştir. AİHM, kararında, bu olayda kullanılan takdir yetkisinin, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle, Türkiye'nin Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiş ve davacı lehine bir miktar tazminata hükmetmiştir³¹.

Leyla Şahin/Türkiye davasında ise AİHM; Türkiye'deki mevcut mevzuatın yüksek öğrenimde türbanı yasakladığını, bu düzenlemenin Sözleşme'ye taraf devletlere tanınan düzenleme yetkisi dahilinde olduğunu, buradaki davacının türbanın yasaklanabileceğini önceden tahmin edebileceğini, buradaki düzenlemelerin diğer insanların hak ve

30 AİHM, Kıbrıs/Türkiye davası, 10.5. 2001, n° 25781/94, s. 70-71.

31 AİHM, Mürsel Eren/Türkiye davası, 7.2.2006, n° 60856/00.

özgürlüklerini korumak ve kamu düzenini sağlamak gibi meşru bir amacının olduğunu, bu düzenlemedeki temel gayenin Türkiye’deki yüksek öğrenim kurumlarının laik niteliğinin korunması olduğunu, bu olayda amaçlanan ile yapılan arasında bir dengesizlik bulunmadığı için ölçülülük ilkesine aykırı hareket edilmediğini, belirtmiş ve Türkiye’nin Sözleşme’nin eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen hükmünü ihlal etmediği kanaatine varmıştır³².

II. EĞİTİMDE EBEVEYNİN DİNİ VE FELSEFİ İNANÇLARINA RİAYET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 1 no’lu Ek Protokolü’nün 2. maddesiyle güvence altına alınan eğitim ve öğrenim hakkının, madde metninden de anlaşılacağı üzere, iki boyutu vardır. Birincisi, yukarıda da bahsedildiği üzere, eğitim ve öğrenim hakkının tanınması, diğeri ise; Sözleşme’ye taraf devletler tarafından, verilecek eğitimin, eğitimi alanların ebeveynlerinin dini ve felsefi inançlarına uygun olmasıdır.

Sözleşme’nin Ek Protokolü’nün 2. maddesinin ikinci cümlesi, bu hususu; “Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir”, şeklinde düzenlemiştir.

Sözleşme’nin bu maddesinde, bu hakka ilişkin olarak sadece ana ve babadan bahsedilmektedir. Lafzi bir yorum yöntemiyle, burada dini ve felsefi inançlarına riayet edilmesi gerekenlerin sadece, eğitimden yararlanan çocukların ana ve babaları olduğu sonucuna ulaşılır. AIHM kararlarında da, muhtemelen bugüne kadar böyle bir durumla karşılaşılmadığından olsa gerektir ki, bu konuda herhangi bir açıklama ve açıklamayı gerektirecek bir durum söz konusu olmamıştır. Bu maddenin ihlalinin konu alan davalarda, başvuru sahipleri, hep çocukların ana veya babaları olmuşlardır. Dolayısıyla, ana ve babalarının gözetimi altında yaşamayan veya ana veya babaları olmayan çocuklar açısından durumun ne olacağı belirsizdir. Örneğin büyük anne ve babasının yanında yaşayıp, ana-babası olmayan çocuklar, veyahut başka bir yakınının, mesela amca, dayı gibi bir yakınının yanında yaşayan çocuklar, hatta ve hatta hiç bir yakını olmayıp, bir vasinin gözetiminde

32 AIHM, Leyla Şahin/Türkiye davası, p. 158–162.

yaşayan çocuklar varolabilir. Bunların yanısıra, yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların varlığı, bütün ülkeler açısından inkar edilemez toplumsal bir gerçekliktir.

Burada yapılması gereken, Sözleşme'nin bu maddesini gaî bir yorum yöntemiyle yorumlamak ve ana-babadan kasıt olarak, çocukların eğitiminden sorumlu olan kişileri anlamak gerekir. Böylelikle, çocukların yakınları açısından, ana-babalara tanınan hakların onlara da aynı şekilde tanınması gerekir. Vasi ve tamamen Devlet'in gözetiminde olan çocuklar açısından ise; o ülkedeki kamu düzeninin toplumsal unsurlarını dikkate alarak, toplumun genel yapısına ve dini ve felsefî kanaatlerine uygun bir tarzda, ilerde kendi düşünce ve kanaatlerini belirleyebilecek şekilde, herhangi bir radikal ve marjinal düşünce yapısına kanalize etmeden, her türlü fikre, kanaate ve gelişmeye açık bir eğitim tarzının benimsenmesi ve bu yönde bir eğitimin verilmesi, en doğru ve makûl yol olarak gözükmektedir.

A. GENEL OLARAK

AİHM'e göre, Sözleşme'nin bu maddesinde düzenlenen iki hak aslında bir bütün teşkil eder. Birinci cümle, yani öğrenim hakkının varlığı, maddenin temel ögesidir ve bütün maddeyi domine eder. İkinci cümlede bahsedilen hak ise, öğrenim hakkına aşılınmış durumdadır³³. Buradaki ikinci cümle, birinci cümle ile bağlantılı olarak okunmalı ve anlaşılmalıdır³⁴. Ana-babanın dini ve felsefî inançlarına saygı, birinci cümledeki temel hak olan öğrenim hakkının üstüne aşılınmış, ondan ayrılmaz bir parça haline getirilmiş, bir nevi onun içinde mündemiç hale sokulmuştur.

AİHM'in eğitim ve öğrenim hakkıyla ilgili kararlarında, Sözleşme metninin ikinci cümlesinin, çok kesin ve net bir şekilde, neyi kastettiği belirtilmemektedir. Mahkemeye göre, inanç kelimesi, Sözleşme'nin 10. maddesindeki ifade hürriyeti bağlamında, düşünce ve fikir terimleriyle eş anlamda değildir. Bu kavram belli ölçüde kuvvetli, ciddi, tutarlı ve önemli, özetle; bir bütünlüğe sahip fikir ve görüşleri ifade eder. Felsefî sıfatının ise kati bir tanımlaması yoktur. Sözleşme'nin hazırlık çalışmaları da bu konuda net bir açıklama içermemektedir. Komisyon'a göre bu kavram birçok

33 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 52.

34 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 50.

mânâyâ gelebilir. Bu kavram; belli belirsiz, her türlü hususa ilişkin fikirler gibi, düşünce ile yapılandırılmış bir sistemi ifade eder. Bu kavram, maddedeki anlamında, demokratik toplumda saygıya değer, kişi onuruna ve aynı zamanda, maddenin birinci cümlesinde var olan temel öğrenim hakkına ters düşmeyen inançları kapsamaktadır³⁵.

Dinî ve felsefî kanâatler kavramından; bağlı olduğu dine ve edindiği felsefî kanâatlere göre, her insanın, genel olarak dünya hakkındaki ve özel olarak insan toplumu hakkındaki, kendine göre en doğru olarak kabul ettiği anlayışlarını anlamak gerekir. Bu kanâatler her insanın kendi iç dünyasını oluşturan idrâkler bütünüdür³⁶. Sözleşme metninin ikinci cümlesinde kastedilen ve devletlerin saygı göslermekle yükümlü oldukları dinî ve felsefî inançlardan anlaşılması gereken de bu kanâatler ve idrâklerdir.

Sözleşme'nin eğitim hakkına ilişkin hükümleri, yukarıda da belirtildiği üzere, taraf devletlerin mutlak surette var olan, eğitim ve öğretime ilişkin her türlü hususu düzenleme yetkilerini ortadan kaldırmaz. AİHM, konuyla ilgili kararlarında bu hususa çok büyük bir önem vermiştir. Söz konusu hakkın kendisi ortadan kaldırılmadığı, yani özüne herhangi bir müdahale yapılmadığı ve öğrenim hakkının sùjelerine, ana-babalarının dinî ve felsefî kanâatlerine uygun bir tarzda eğitim imkanı sunulduğu takdirde, AİHM'e göre taraf devletler bu hakka ilişkin herhangi bir ihlâlde bulunmamış olmaktadırlar. Devlet ile ebeveynin haklarının karşı karşıya gelmesi durumunda, uzlaşılacak ilk nokta çocuğun eğitim hakkına engel olmamak olmalıdır³⁷.

Sözleşme maddesi, bu konuya ilişkin olarak, yukarıda da bahsedildiği üzere, taraf devletlerin eğitim ve öğretim yoluyla, doğrudan veya dolaylı olarak, dinsel veya felsefî türden bilgi vermelerini engellememektedir. Ama resmî öğrenimin, toplumdaki bütün dinî ve felsefî akımları memnun edecek

35 AİHM, Campbell ve Cosans/İngiltere davası, 25.2.1982, A 44, p. 36, s. 13-14 ; Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 52.

36 AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, Hâkim G. MARIDAKIS'in karşı oy yazısı, s. 99–100.

37 YAŞAR, N., "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Birinci Protokolünün 2. Maddesine Göre Eğitim Hakkı, Resmî Öğretimin Çoğulculuğu ve Özel Öğretim Özgürlüğü", in, KHuka, Kamu Hukuku Arşivi, Y. 5, Mart 2002, s. 13.

bir eğitimi içermesi gerekir³⁸. Bu madde, ebeveynin bu türden bir öğretimin müfredâta konulmasına karşı çıkmalarına da izin vermemektedir. Çünkü aksi takdirde kurumsallaşmış bir eğitim sisteminin oluşması imkansız hale gelecektir. Aslında, okullarda okutulan birçok dersin az ya da çok felsefe ile bağlantısı olmadığını söylemek zordur. Felsefi, kosmolojik veya ahlâki nitelikteki her soruya bir yanıtı olan geniş bir dogmatik ve ahlaki bütün oluşturan dinlerin varlığı düşünülecek olursa, aynı şey dinsel eğilimler açısından da geçerli olacaktır³⁹.

Bütün bunlar şunu göstermektedir ki; Sözleşme, devletlerin eğitim ve öğretim hakkıyla ilgili olarak, aslında Sözleşme ile güvence altına alınan her türlü hak ve özgürlük konusunda da olduğu gibi, devletlerin egemenlik yetkilerine herhangi bir müdahale yapmamaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun, Kemal Yanasık/Türkiye kararında; bir öğrencinin başka bir öğretim kurumuna kaydolma imkanının varolması halinde, kendisinin bir disiplin cezası sonucu okuldan ihraç edilmiş olması, Sözleşme'nin bu maddesinin ihlâli olarak görülmemiştir⁴⁰. Bunun yanısıra, AİHM tarafından, Danimarka ilkokullarında okutulan cinsel eğitim dersinin, ana-babaların, çocuklarına kendi dini ve felsefi inançlarına uygun bilgi ve eğitim verilmesini isteme hakkına saygı gösterilmesi yükümlülüğünün ihlali olmadığına karar verilmiştir⁴¹. Bu davada, Danimarka Hükümeti, Sözleşme'nin bu maddesinin ikinci cümlesinin, öğrencinin ebeveynine sadece çocuklarını konfesyonel bir nitelik taşıyan din derslerinden muaf tutabilme hakkının tanıdığını ileri sürmüştür. Mahkeme ise bu görüşe katılmayarak, Sözleşme'nin bu hükmünün Devlet'in eğitime ilişkin her türlü davranışında geçerli olacağını belirtmiş ve burada din dersleri ile diğer dersler arasında bir ayırımın yapılamayacağı ve eğitim programının bütününde ana-babanın dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesi gerektiği yönünde bir kanaat belirtmiştir⁴².

38 YAŞAR, s. 12.

39 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 53.

40 AİHK, Kemal Yanasık/Türkiye kararı, 6.1.1993, n° 14524/89, DR 74, s. 16.

41 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, s. 27.

42 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 51.

Bu kararlara karşılık AİHM, ülkemizdeki zorunlu din dersleri ile ilgili olarak, yakın tarihte verdiği bir kararda, Türk Anayasa'sının 24. maddesine göre, ülkemizdeki din derslerinin zorunlu derslerden olduğunu ve Milli Eğitim Yüksek Şûrası'nın 9 temmuz 1990 tarihli bir kararına göre ; sadece Türk vatandaşı olup da Hıristiyan veya Musevi inancına bağlı olan öğrencilerin, başvuru üzerine, din derslerinden muaf tutulabileceklerini, oysa ki Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamının, eğitim şekillerinin çeşitliliğine rağmen, öğrencilere din derslerinden muaf olmalarını sağlayacak bir imkan tanıdığını belirtmektedir. Türk hükümetinin, başvuru yapıldığı takdirde, muafiyet hakkının diğer inançlar için de genişletilebileceğini belirtmesini ise Mahkeme, ebeveynlerin bağlı oldukları inançlarını eğitim kurumlarının yöneticilerine açıklamak zorunda kalacakları için, inanç hürriyetiyle uyumlu bulmamıştır. AİHM ayrıca, ülkemizde okutulan din dersi kitaplarının dinler hakkında genel bilgiler vermekle yetinmeyip, öğrencilere ; iman, namaz, oruç, hac, melek, ahret konuları gibi, İslam dininin temel ilkeleri hakkında da bilgiler verdiğinden, ilk ve ortaöğretimde İslam dininin öğretilmesine, diğer dinlere nazaran, daha büyük bir önem verildiğini ve bu durumun eğitimde çoğulculuk ve nesnellik ilkelerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Son olarak AİHM, okullarda öğrencilere Aleviliğe ait inanç ve ibadetler konusunda hiçbir bilgi verilmediğini, oysa ki bu inanca sahip insanların Türk toplumunun önemli bir kısmını teşkil ettiğini belirterek, ülkemizde ilk ve ortaöğretimde okutulan zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin nesnellik ve çoğulculuk kriterlerine uymadığı ve alevi inancı açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır⁴³. Bütün açıklamalardan sonra AİHM, ülkemizdeki zorunlu din dersi eğitiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 no'lu ek Protokol'ünün 2. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

AİHM bir başka kararında; Sözleşme'ye taraf devlet tarafından, bir öğrenciye okulda uygulanan bedensel cezayı kabul etmediği için bir yıl okuldan uzaklaştırma cezası verilmesini, çocuğun okula geri dönüşünün ise ; çocuğun ana-babasının kanaatlerine aykırı bir şekilde hareket etmekle mümkün olmasının, eğitim hakkının ihlali olduğu sonucuna varmıştır⁴⁴. AİHM bu kararında, çocuğun okula dönüşünün, bedensel cezayı kabul

43 AİHM, Hasan-Eylem Zengin/ Türkiye davası, 9.10.2007, n° 1448/04, p. 61–75.

44 Campbell ve Cosans/İngiltere davası, p. 41.

etmesine bağlı tutulmasını, taraf devletin düzenleme yetkisini aşan bir durum olduğunu vurgulamış ve söz konusu şartın makul bir şart olmayacağını belirtmiştir.

B. KAPSAM VE AÇILIMI

AİHM bir kararında, demokratik bir toplumu niteleyen unsurlar olarak; çoğulculuğu, hoşgörüyü ve açık ufukluluğu saymıştır⁴⁵. Her ne kadar bazı durumlarda, bireylerin menfaatlerini bir grubun lehine feda etmek gerekirse de, demokrasi belli bir çoğunluğun görüşünün mutlak üstünlüğü anlamına gelmez. Demokrasi azınlığın haklarının da korunduğu ve baskın bir durumun azınlıkta kalanlar aleyhine istismar edilmediği belirli bir dengeyi gerektirir⁴⁶.

Sözleşme’de güvence altına alınan eğitim ve öğrenim hakkı için de aynı şeyler geçerlidir. AİHM’e göre, eğitimde ebeveynin dini ve felsefi inançlarına riayet yükümlülüğü, devletlere bu hizmeti yerine getirirken, eğitim programlarındaki bilgilerin objektif, eleştirel ve çoğulcu bir tarzda sunulmasını gerektirir.

Madde metninin ikinci cümlesi, Sözleşme’ye taraf devletlere, eğitimden yararlananların ebeveynlerinin dinî ve felsefi inançlarına saygı gösterilmemesi sonucunu doğuracak belli bir fikrin aşılması, “endoktrinasyon” amacının güdülmesini yasaklamaktadır. AİHM’e göre, eğitim hizmetinin sunulmasında, ikinci cümledeki hakka riayet açısından aşılmaması gereken sınır budur⁴⁷. Madde metninin ikinci cümlesi, demokratik bir toplum düzeninin kurulması ve korunması için elzem olan, çoğulcu bir eğitim sisteminin varolmasını ve muhafaza edilmesini amaçlamaktadır⁴⁸.

Burada dikkat edilmesi ve uyulması gereken temel ilke tarafsızlıktır. Genç beyinlerin belli bir yönde doktrinleştirilmemesi, tarafsız bir eğitim sistemi ve anlayışı ile mümkün olur. Devlet’in bütün görüş ve ideolojilere

45 AİHM, Young, James ve Webster/İngiltere davası, 13.8.1981, A 44, p. 49.

46 Young, James ve Webster/İngiltere davası, p. 63.

47 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 53.

48 Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, p. 50.

eşit mesafede durması gerekir⁴⁹. Tarafsızlık ilkesi, belli bir öğretiyi lehine her türlü propagandanın yapılmasını yasaklar. Öğrencileri sadece verilen bilgileri depolayan değil, soru soran, sorgulayan ve onlara eleştirel bir düşünce yapısı kazandıran bir eğitim ortamında yetiştirmek gerekir⁵⁰.

Bu düşüncelerden hareketle AIHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davasında; Danimarka ilkokullarında okutulan cinsel eğitim dersinin, öğrencilere cinsel hayat konusunda belli fikirlerin aşılması yahut belli bir cinsel davranışın değil, fakat bu konuda kendilerine objektif, bilimsel ve sağlık bakımından yararlı bilgiler verilmesini amaçladığı; bu görevin demokratik devlet anlayışı içinde kamu yararına yönelik faaliyet sınırlarını aşmadığı; üstelik ebeveynin çocuklarına, kendi dini ve felsefi inançlarına uygun bilgi ve eğitim verme serbestisinin de engellenmediği gerekçesiyle, Sözleşme'nin 1 no'lu Ek Protokolü'nün söz konusu bu ikinci cümlede garanti altına alınan hakkın ihlalinin gerçekleşmediğine karar vermiştir.

SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin kararlarında, yerleşmiş bir içtihat geliştirmiştir.

Mahkeme'ye göre bu hakkın herkese tanınması gerektiği konusunda hiçbir kuşku yoktur. Madde metninden aslında taraf devletlere sadece belirli bir kaçınma yükümlülüğü yüklendiği gibi bir intiba edinilse de, Mahkeme'nin yerleşmiş içtihadı bu hak konusunda devletlerin olumlu yükümlülüklerinin de olduğu yönündedir.

Sözleşme'ye taraf devletler, ülkede yaşayan vatandaşlarına olsun, yabancılara olsun, eşit bir şekilde bu hakkı tanımak ve var olan eğitim imkânlarından onları eşit bir şekilde yararlandırmak zorundadır. Alınan eğitim sonucunda hak edilen diplomanın resmen tanınması ve ilgililerin bundan belli bir menfaati sağlayabilme imkânlarının olması gerekir.

49 YAŞAR, s. 12.

50 KABOĞLU, s. 492.

AİHM'in ilk yıllardaki kararlarından bu hakkın sadece temel eğitimi kapsadığı sonucu çıksa da, bugün itibariyle bu hakkın yüksek öğrenimi de kapsadığı konusunda hiç bir şüphe ve ihtilaf kalmamıştır.

Sözleşme metninin ikinci cümlesinde, lâfzen sadece eğitim hizmetinden faydalananların ana-babaları kastedilse de, yorum yöntemiyle burada aslında çocukların yetiştirilmelerinden sorumlu olanları anlamak gerekecektir.

Mahkeme'ye göre metinde düzenlenen iki hak birbirinden bağımsız ve ayrıksı değildir. Biri, ana-babanın dinî ve felsefî inançlarına saygı yükümü, diğerinin, eğitim ve öğrenim hakkının, üzerine aşılınmış durumdadır. Zaten Sözleşme'de güvence altına alınan hakların tamamı için de geçerli olan temel bir ilkeye göre; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bir bütün olarak ele alınmalı ve tek parçaymış gibi okunmalıdır. Bütün haklar birbirleriyle birlikte bir bütün olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Mahkeme önüne giden davalarda da, sadece eğitim ve öğrenim hakkından ötürü şikâyetçi olduğu çok fazla görülmemektedir. Şikâyet mutlaka Sözleşme'nin birkaç maddesine, yani Sözleşme'de tanınan birkaç hakka birden ilişkin olmaktadır. Buradan çıkan sonuç şudur ki; bir vücudun organları gibi, insan haklarını da tamamen birbirinden bağımsız ve ayrı varlıklar olarak değil de, bir bütün olarak değerlendirmek ve bu şekilde ele almak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ANAYURT, Ömer., Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu, Seçkin, Ankara 2004.

ARAL, Berdal., “*Bir İnsan Hakkı Olarak Kültürel Haklar*”, in, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Yayın No : 301, s. 417-428.

DOĞRU, Osman., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları, C. I, Ankara 2003.

EFE, Salih., “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Eğitim Hakkı*”,

<http://www.hukukcularder.org/makaleler/salihefe.htm> (20.01.2006).

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref/**GÖLCÜKLÜ**, Feyyaz., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, 4. bası, Ankara 2003.

KABOĞLU, Ö. İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6. bası, Ankara 2002.

MEYER-BISCH, Patrice., “*Logiques du droit à l’éducation au sein des droits culturels*”, in, COMITÉ DES DROITS ÉCONOMIQUES, SOCIAUX ET CULTURELS, Dix-neuvième session, Genève, 16 novembre - 4 décembre 1998, www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/ (20.01.2006).

TEZCAN, Durmuş/**ERDEM**, Mustafa Ruhan/**SANCAKDAR**, Oğuz., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara 2004.

ULUĞ, Feyzi., “*Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu*”, in, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Yayın No : 301, s. 429-442.

YAŞAR, Nuri., İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

YAŞAR, N., “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Birinci Protokolünün 2. Maddesine Göre Eğitim Hakkı, Resmi Öğretimin Çoğulculuğu ve Özel Öğretim Özgürlüğü*”, in, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Y. 5, Mart 2002, s. 7-18.

AİHM KARARLARI

(<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-fr>)

AİHM, Belçika'da Eğitim Dili Davası, 23.7.1968, A6.

AİHM, Campbell ve Cosans/İngiltere davası, 25.2.1982, A 44.

AİHM, Costello-Roberts/İngiltere davası, 25.3.1993, n° A 247-C.

AİHM, Kıbrıs/Türkiye davası, 10.5. 2001, n° 25781/94.

AİHM, Kjeldsen, Busk Madsen ve Pederson/Danimarka davası, 7.11.1976, A 23.

AİHM, Leyla Şahin/Türkiye davası, 10.11.2005, n° 44774/98

AİHM, Mürsel Eren/Türkiye davası, 7.2.2006, n° 60856/00.

AİHM, Young, James ve Webster/İngiltere davası, 13.8.1981, A 44.

AİHM, Hasan-Eylem Zengin/ Türkiye davası, 9.10.2007, n° 1448/04.

AİHK, Kemal Yanasık/Türkiye kararı, 6.1.1993, n° 14524/89, DR 74.